

PAULER ÁKOS LOGIKÁJA ÉS JELENTŐSÉGE A MAGYAR FILOZÓFIÁBAN.*

Bár e mű nem itt Erdélyben jelent meg és bár szélesebbkörű érdeklődésre szakszerűségénél és az olvasásához kívánatos előképzettség nélkülözhetetlen voltánál fogva nem tarthat számat, nem tehetjük, hogy e folyóirat hasábjain is meg ne emlékezzünk róla. E mű megjelenése a magyar filozófiai irodalomnak kétségtelenül olyan kimagasló eseménye, amelyhez legfennebb Böhm Károly Értékelméletének megjelenése hasonlítható. Évtizedek telnek el, míg magyar elme ilyen befejezett alkotásokkal tud előállani. Igaz azonban, hogy a hosszas várakozási időszakok rendszerint — ebben az esetben is — olyan gyümölcsöket teremnek, melyek az európai gondolkodás horizontján állnak. Érdekes és figyelemreméltó a magyar elme a kulturmunkásságnak sok területén, de talán sehol sem olyan érdekes, mint a filozófiai irodalom terén. Vékony erekből csörgedez mi nálunk a filozófiai kultúra, mennyiség szempontjából, még most is — mondom — holott pedig az utolsó 4—5 esztendő igazán kitett magáért nemcsak mennyiség, hanem minőség dolgában is. Ez a vékony erecske azonban gyémántszemeket hengerget, melyek itt könnyebben megtalálhatók, mint a nagy folyamokban, amelyek vizén nehezen hatol keresztül fényük. Csodálatos a magyar elme a filozófia területén azért, mert ha kevés és szórványos is, mégis lépést tud tartani a tudomány fejlődésével, sőt itt-ott megelőzi a külföld tudományosságát. Olyan mint egy prizma, mely összegyűjti magában a nagy elmék tanítását, felismeri a korszakok lelkét mozgó problémák helyes megoldásának módszerét és pedig oly módon, hogy amikor kész mű alakjában megjelenik, igen gyakran reflektorszerűen világít bele a tudomány egyik-másik kérdésének

* Pauler Ákos: *Logika. Az igazság elméletének alapvonalai.* Budapest, 1925. 222 lap + 25 oldalra terjedő németnyelvű tartalmi összefoglalás.

jövendő fejlődési lehetőségébe. A modern értékelméleti kutatások még csak tapogatóztak, mikor *Böhm Károly* rendszeres formában közzétette *Értékelméletét* (két műben is), melyet azután a külföldön számos ilyenfajta munka követett. És ugyanez az eset *Pauler* művénel. A logizmus most vivja nehéz küzdelmét a tiszta logika tiszta fogalmáért, mely még mindig nem világos s itt is ott is, ez irányzat legnevesebb képviselőinél is, ontológiai és pszichológiai szempontokkal keverve jelenik meg (Husserlnél s másoknál), s e közben *Pauler* megírja a maga *logikáját*. Szinte előre megmondható, hogy kifejtett szempontjai a nyugati filozófiában tömegesen fognak jelentkezni a közeli években.

De nemcsak a nagyobb művekben, a kisebbekben is mindig mutatkozik ez az összefoglaló, átfogó pillantás, irányt szabó és megjelölő jelleg. Vegyük Böhmnek a filozófiai irányok különbözősége és egyeztetetőségük lehetőségéről, vagy az Idea és Ideál értékelméleti fontosságáról, avagy az Értékelés fenomenológiájáról írott értekezéseit. Mindmegannyi program-értekezés. Nehány oldalon bámulatosan nagy perspektívát nyújt, útát mutat és korszerű feladatokat jelöl ki. Ugyancsak áll ez Paulernek sok apróbb, különösen „A logikai alapelvek elméletéről” vagy „A sorszerűségről” írott értekezéséről. Pár nyomtatott iv ez értekezésekből rendszerint jó fokos idegen könyvvel fölért minőség és a filozófiai perspektiva szempontjából. Én legalább mindig úgy voltam vele, hogy e két magyar filozófus egy-egy értekezése világosabb és tisztább fogalmat adott a legmélyebb kérdésekről, mint sok, hasonló problémákkal foglalkozó külföldi könyv.

Vajjon mi ennek a magyarázata? Nem tudom megfejtetni. De azt látom, hogy az utolsó három évtizedben minden komoly magyar filozófiai mű egy előreivő lépés a tudományban, sőt — mint említém — sok tekintetben irány mutatás a jövőre. Úgy látszik, hogy e téren erős az összefogó pillantás a multról s megvan a helyes lehetőségek meglátása. Erősen rezonálunk a szellemi hatásokra s megtisztult formában tudjuk visszaadni. Átformáljuk és tökéletesítjük. Ha a magyar filozófia vékony erének csörgedezését tekintjük, kicsiben megláthatjuk benne a magyar szellemiség egész fejlődésének tükrét. Megértjük a nyugati áramlatok gyors és közvetlen hatását s a rettenetes erős reakciót, mellyel e hatásokra mindig feleltünk, még akkor is, amikor ez társadalmilag és politikailag egyenesen kárunkra volt.

A tudomány terén persze ilyen károk nem érhetnek, mert abból senkinek kára nincs, ha egy magyar tudós világosabban lát meg valamit, mint egy külföldi társa. Rendesen tudomást sem vesznek róla, kivált ha magyarul ír. Társadalmi és politikai téren azonban igen is érhetnek károk, ha bizonyos irányzatokat reátukmálnak a nemzetre akkor, amikor még a tömegek nincsenek hozzá fejlődve, ilyen károkat okozott pl. nálunk az angol liberális politikai felfogás korai és előkészítetlen átültetése s főleg gőzerővel való alkalmazása. (L. Szegfű: Három nemzedék.)

De hogy tárgyamtól el ne térjek, még csak egy pár megjegyzést óhajtanék az előbbiekhöz hozzáfűzni. Figyelembevève a magyar szellem filozófiai alkotóképességének természetét, méltán sajnálhatjuk, hogy kiváló tudósaink nem írtak bár németül is. Böhm Károlyt abból a pár utólag lefordított kisebb értekezéséből bizony nem ismerhetik meg s hiába európai nivóju gondolkodó valaki, ha csak mi tudjuk itt egy néhányan. Ebben a tekintetben más kisebb nemzetek okosabbak voltak. Harmad-negyedrangu termékeiket jól tudták reklamirozni, politikumot csinálván abból is, hogy valamit más nyelven irjanak meg. Mi csak most kezdünk megokosodni; Pauler: Bevezetésének készül immár a német fordítása, s e legújabb művéhez is elég kimerítő németnyelvű tartalmi összefoglalás van adva, amely azonban még mindig nem pótolja az egész művet. Még a nagy nemzetek is igen gyorsan gondoskodnak arról, hogy másnyelvű műveket lefordítsanak s avval gyarapítsák a magukét, mennyivel inkább kellene nekünk minden életrevaló, sőt korszakos jelentőségű művet, megjelelésével egyidőben azonnal a világpiacra dobnunk. A háboru utáni szétszaggatottság megszüntetésére mi volna alkalmasabb, mint a szellemi munkások együttműködésének immár bevezetett mozgalma. Ezt azonban semmivel sem szolgálhatjuk jobban, mint jeles magyar művek külföldi nyelven való megjelenítésével.

Az ismertetendő mű szerzője *Pauler Ákos* budapesti egyetemi tanár, a mai magyar filozófiai irodalomnak kétségkívül magasan kiemelkedő vezéralakja, európai viszonylatban is kiváló tudós. Filozófusi pályáját a fejlődés és emelkedés, az elméleti, theoretikus tudás és a filozófiai szellemnek fokozatos tisztulása, precíz tökéletesbbülése jellemzik. Logikájában, melyben az olvasó közel husz esztendő munkájának ered-

ményét veszi, kétségtelenül filozófusi pályájának egyik magaslati pontjához érkezett. Előszavában azt mondja, hogy azért adta ki e művet, mert úgy érzi, hogy további melengetése sem tökéletesítené jelentékeny mértékben. Érdeklődési körét ugyanis immár másnemű problémák foglalják el. Hogy mik ezek — nem tudjuk s hogy vezetnek-e magasabb nyugvó ponthoz, mint ez a műve, azt még kevésbé lehet tudni. Épen azért kétszeresen szükséges, hogy álljunk meg e mű mellett egy időre.

Szerző gondolkodásának iránya abba az irányba sorozható, melyet *logizmusnak* vagy egy mélyebb jelentésű, a phaenomenológiát és a modern tárgyelmeletet is magábazáró kifejezéssel: *modern platonizmusnak* neveznek. Messze vezetne most e gondolkodási irány beható jellemzése. Célja az, hogy az igazság természetét, az igazságnak a dolgokban és a megismerés strukturájában fölmerülő és megragadható kifejeződését lehetőleg közvetlenül, objektív alkatában tárja fel. E tekintetben éles ellentétben áll a múlt század végén fejlődése tetőpontjáig eljutott azon irányzattal, mely a gondolkodás és a megismerés szubjektív pszichológiai mozzanatainak vizsgálata alapján akarta a végső kérdéseket megoldani. A szubjektivizmus, melynek történeti alapja Kant „kopernikusi tettéből” indul világhódító körutjára, idővel, a transcendentális elemek — mely pedig Kant rendszerének éltető gyökere — elhanyagolásával és háttérbeszorításával mindinkább a psychologizmus felé hajlott el, a világmagyarázat középpontjába a már Descartes által kiemelt és egyedüli biztos alapnak feltüntetett öntudatot téve. A lélektani kutatások különösen a múlt század utolsó negyedében immár abszorbeálni látszottak az objektív világot s a pánszichologizmus s az ennek árnyékában mindig jól megférő merev individualizmus uralomra jutása, a megismerés minden területén urrá kezdett lenni. Amint a társadalmi és politikai életben minden akció ellenhatást szül, sőt mint Hegel mondja, minden irányzat, mikor a maga teljességét megéli, átcsap az ellenkezőjébe, — ugyanigy történt a philosophiai gondolkodásban is. Husserl volt az első e század elején, ki „Logische Untersuchungen” c. művének különösen első kötetében, visszatérve a Kant előtti bölcselet hagyományaira, Aristotelesnek Leibnitznak nagy logikai koncepciójára, felhasználva a skolasztikának Aristoteles rendszeréből táplálkozó, de épen ezért jól

iskolázott és precíz fogalmakkal rendelkező gondolat világát, s reátámaszkodva főként Bolzano logikai, másfelől Brentano-nak lélektani munkájára, valamint a múlt század vége felé s e század elején ismét föllendülő neoaristotelizmusra és a franciáknál, de különösen angoloknál nagy tért hódító mathematika logika gondolatvilágára — hadat üzent a pszichológizmusnak.

A logizmus az igazságnak a megismeréstől független logikai alkatát akarja megállapítani. Kiindulása ennél fogva nem az öntudat, hanem az igazság logikai természete. Azt a törekvést, mely a megismerés szubjektív mozzanatainak eleddig egyedül domináló nyügét az igazság, a megismerés és a dolgok objektív alkatáról le akarja rázni, a tiszta logika felé való törekvésnek is nevezhetjük, melynek értelmében a logika földadata elsősorban nem az, hogy a helyes gondolkodás szabályait felkutassa, hanem, hogy a világmagyarázat végső elvei, az u. n. logikai alapelvek és ezek korolláriumainak világos kifejtésével az igazság elméletét kifejtse. E cél megvalósítása Husserlnek nem sikerült azért, mert a „Logische Untersuchungen“ I. kötetében precízen és pontosan kijelölt utat a további részletekben már nem követte, hanem az említett mű II. kötetében s később megjelent hatalmas művében: az *Ideen zu einer Phaenomenologie*-ban, mégis csak egy tudattényre az u. n. *Wesenserkenntnis*-re építette fel különben nagy jelentőségű hatásában beláthatatlan fontosságú elméletét. Ennek a phaenomenologiai oldalvágánynak bizonyára nagy kerülőt fog kelleni megtennie, míg kitűzött céljához eljut, s ez a kis kitérés semmi esetre sem lesz haszon nélkül a filozófiai kutatás minden területére nézve. Így, ahogy most van, azonban még telve van homállyal, sejtéssel az újszerűség kívánta terminológiának a tárgy megragadásáért vívódó titáni küzdelmével és semmi esetre sem mutatja a befejezett -objektív világnézet nyugodt, lecsendesedett képét.

Nem úgy Pauler. Ő egyenes úton halad. A tiszta logika problémáját már kezdettől fogja ott ragadja meg, ahonnan biztos kezekkel gombolyíthatja le a kérdések Ariadne fonalát, t. i. a logikai alapelveknél. 1911-ben megjelent akadémiai székfoglalója már világosan mutatja a konturokat és az alappilléreket, melyre művét fel akarja és fel fogja építeni. Az egyszer lefektetett alap-hoz szigorúan ragaszkodva s azon tovább építve, megszületett

reá 14 évre a mű, mely a modern logizmusnak kétségtelenül egy teljesen befejezett alkotása. Külön kellene itt most megemlékezni a fenti időközben 1921-ben megjelent „Bevezetés” című művéről, mert teljes és mindenre kiterjedő képét az ő filozofiai világnézetének tulajdonképpen itt találhatjuk meg. Minthogy azonban e kellőképpen már megjelenésekor is méltatott s hatásaiban ezután is nagy jelentőségű mű alapjait és gerincét a logikai tan teszi, aminthogy Pauler egész világmagyarázata logikai jellemű, azért megmaradunk ez alkalommal a „logika” ismertetésénél.

Már kiemeltük Pauler architektonikus, rendszerező talentumát. A *Bevezetés*ben is már érvényesült ez a tehetsége. Ott azonban vannak kevésbé kidolgozott, elnagyolt részletek; némely disciplinák talán a szerző tudományos irányzata miatt nem részesülnek a megfelelő elbánásban. Másként van ez a szóban forgó műnél. Egy tökéletesen befejezett, góthikus épület a góthikának abból a fajából, mely a legapróbb részletben és díszítésben is minuciózusan pontos és sohasem téveszti szeme elől az *egész*et. Gondolatrendszerének triadikus tagoltsága valóban sok tekintetben emlékeztet Hegelre, mint egyik ismertetője megjegyezte.

Érdekes lesz itt egy kis összehasonlítást tennünk Böhm Károly rendszere és a Pauleré között. A magyar filozofiai irodalom különös szerencséjének kell tartanunk, hogy e két eleddig legnagyobb gondolkodója a filozofiai elmélkedés két, csaknem ellentétes sarkán vetve meg lábát, fejt ki a maga módja szerint világnézetét. Tanulságos és örvendetes ez azért, mert mutatja a magyar szellem sokoldalúságát, fogékonyságát és alkotóerejét. Böhm szelleme Kantban és a német idealizmusban, különösen Fichte-ben gyökerezik. Ez a gondolkör hozza mozgásba filozofiai alkotóerejét, melynek alapját már 1883-ban, az *Ember és Világa* első kötetében fektette le. Az öntudat alaptényéből indul ki s a szubjektivizmus szempontjából veszi szemügyre a világot alkotó ontológiai, illetve ismereti kategóriákat. Majd leszáll a termékeny bathosba, hogy figyelje meg a szellemiség öntudatra ébredését ontogenetikus fejlődésében (Pneumatologia). A század elején aztán eljut a „kell” világához, az érték fogalmához s a magasság és mélység ölelkeznek azokban a fejtegetéseiben, ahol a való és kellő világának közös gyökerét igyekszik feltárni. Az önérték abszolút voltának felfedezése azonban már túlvezetnek az egyéni

lélek szűk köntösén. Ámde a következetes, szinte makacsnak nevezhető, merev ragaszkodás a kiindulási ponthoz, megkötik kezét, megnehezítik szárnyait s a IV. posthumus kötete, melyben a logikai érték tanát vizsgálja, gigászi küzdelem saját magával, fenséges harca a mindenek felett urrá lenni akaró Én-nek egy még nagyobb Én-nel, a Nagy Én-nel, a világszellemmel, az örökkévalósággal. Meghatóbb és drámaibb küzdelmet, mint amilyen e IV. kötet megalkotásánál szerzője lelkét átjárhatta, keveset ismerek. Rekedtté válik a hang a küzdelemben, a polemikában a nagy mélység előtt, melynek átugrása teljes lehetetlennek látszott a szubjektivizmusnak lábaira nehezedő súlyai miatt. A kínzó kérdést, hogy miként lehet az öntudat az abszolút értékek hordozója, mikor maga relatív, törekeny és időhöz kötött, csak egy világszellem gondolatának fölvétele oldhatja meg, melynek az öntudat is egyik megvalósulása. S Böhm a világszellemnek ezt a fogalmát csodálatosképen nem Schellingtől veszi át, mint várni lehetett volna, hanem a hindu filozofiától. Kétségtelen, hogy az Ember és Világa negyedik kötetében Böhm gondolkodásának természetes, és logikai kényszerből fakadó továbbfejlődése folytán, szinte észrevétlenül, újabb alapokat keres világnézete továbbfejlesztésére. Husserlet már olvasta, Rickert első műveit nemkülönben. De az előbbiben nem tud egyebet látni, mint skholasztikus szörszálhasogatót, az utóbbiban pedig a középkori misztikának egy elkésett képviselőjét. Pedig nagyon hihető, hogy ha életét a sors hosszabbra szabja, ma már szelleme erejének rugalmasságával a modern logizmus és a badeni értékelméleti iskola tanulságait magán keresztülszűrve és kellőképpen értékelve, egy újabb művében megmutatta volna a filozofiai elmélyedés ama magasabb egységét, mely a szubjektivizmus és psychologizmus zátonyait megkerülve s a logizmus egyoldalúságait kiküszöbölve, bevilágított volna a közeli jövő fejlődési lehetőségeibe, mint ahogy annak idején az ő Értékelmélete. Ezt azonban nem érthette meg s így rendszere torzó, mely a lehetőségek egész világát nyitja meg a gondolkozó előtt, rendszerének látszólagos harmóniája pedig tulajdonképpen egy nagy diszharmonia, a véges Én-nek a „hátszegetti hatalommal” való nagy küzdelme, mely áhitozik a magasabb filozofiai, elvi egység után, mely az ellentétet kiegyenlíti, s a lélek békéjét, mely Értékelméletének végén még oly derülten mosolyog felénk, — ismét helyreállíthatja.

Egészen más Pauler „rendszere“. Itt is, valamint Bevezetésében is, befejezett egész. Különösen logikájában a részletek teljes kidolgozásával tündöklük. Igazat kell adnunk Nagy József azon megállapításának, hogy az ő rendszeralkotó talentuma a modern gondolkodás egyik kivételesen nagyszabású megnyilvánulása. Tagadhatatlan az is, hogy „Bevezetés“-ében épen a rendszerre való törekvésből kifolyólag sok probléma, sőt némely disciplina is veszt abból a himporából, amely a szubjektivizmus talaján megmarad számára. A logikában azonban ez a törekvés teljes diadalához jut s e mű valóban nagy lépést jelent a „Philosophie als strenge Wissenschaft“ felé, amely minden nagy objektivista és logikus lelkében élt Aristotelesen elkezdve Leibnizon keresztül Husserlig. Kétségbe nem vonható azonban, hogy ennek az imponáló zárt egységnek, amely nagy előnyei vannak, szinte épen olyan hátrányai is vannak. Itt nincsen sok nyílt ajtó, nincsenek meg a fejlődésnek beláthatatlan lehetőségei. Platon költői fantáziája megdermedt volna Aristoteles elméjének rettentő erejű rendszerező észkohójában. Platon fölvetette a platonizmus nagy kérdését az ideákban. S e nagy problema azóta ott él minden filozofus lelkében, mint „ewige Aufgabe“ a maga logikai, pszichológiai, metafizikai, természetfilozófiai, etikai, esztetikai, vallási vagy más, soha ki nem meríthető vonatkozásában. Mert az idea problémája minden bölcselkedés örök problémája s minden bölcséleti disciplina centrális kérdése. Benne van az emberben, Istenben, a világ minden egyes tárgyában, valóság és mégsem az, logikai alapelv, (osztály) szóval kimeríthetetlen, mint amilyen kimeríthetetlen az, aki világgá röpitette. Aristoteles már leszögezte, megrogzította magának a problémát a maga gondolkodása szerint s beillesztette metafizikájába tisztán és világosan. Lehet, hogy az ő ideája már nagyon különbözik az eredetitől, de Aristotelesnek a maga szempontjából és az ő filozófiája szempontjából is igaza volt. Ez a két görög hérosz a filozófiai gondolkodásnak máig is két nagy országútját jelöli. A feltalálás, a problémák felvetése, a „filozofálás“ („Philosophieren“) beláthatatlan lehetőségeinek nyitva tartása a *Platonok, Kantok, Böhm Károlyok* útjának iránya, a precíz fogalmak, a zárt logikai gondolategységek, a „filozofia“ *Aristoteles-től* indul ki, s az ő nyomdokain halad *Leibnizon, Bolzanon, Hegelen* keresztül. *Pauler* ez utóbbiak sorába tartozik.

A Böhm és a Pauler rendszerei tehát a filozofia két külön országútját járják. De mégis van bennük, mint ahogy minden igazi filozófiában, bármily eltérő módszerekkel dolgozik s bármily ellentétes kiindulási pontra vezethető vissza — közös vonás. Az ideáлизmusnak megtisztult, felemelő, megneszesítő fénye ragyogja be mindakettőt. Itt az *önértéknek*, ott az *igazság örök érvényének* felkutatása és megvilágítása vezérli mindkettejüket, csak hogy míg az egyik az öntudat alkotásának szemszögéből figyel meg a szellemiség időfölötti értékeit, a másik egyetemesebb szempontból: a szellemiségnek is alapját alkotó logikai törvényszerűségből vet világot az igazság érvényességére. De vannak még jellegzetesebb egyezések is e két gondolkodó világában. Mindketten az igazság fogalmában találják meg a centrális értéket, mely a világ értelmi alkatának tartó horgonya. Böhm az *Én* fejlődési fokain jut el a „nemes intelligenciához“ s ennek tükrében látja meg az önérték örökérvényét, Pauler egyenesen az igazság logikai szerkezetének analiziséből, a végső elvekből kiindulva építi fel a tiszta logika épületét, melyen a gondolkodás és az öntudat minden tevékenysége is nyugszik. A Böhm rendszere kiindulási pontjánál fogva színesebb és gazdagabb, a Pauleré precízebb és mélyebbre ásó. Az emberi léleknek nincs oly megrezdülése, mely Böhm figyelmét kikerülte volna, viszont Paulernél nincs olyan problema a múltban, de még a jövőben sem, mely nála a maga pontos helyét és a megoldás lehetőségére bár a rámutatást meg ne találná. Böhm a lemezről kihozza a színeket, Pauler a beállítás nüanszirozott pontosságának nagy mestere.

És még egy vonás van, ami e két bölcselő közös jellemző vonása, mely egyéniségökre vet világot tudományos munkájukon keresztül s ez az, hogy az igazságra való törekvés, a „Wille zur Wahrheit“ mindkettőjüknél a lélek mélyein rejtőző ethikai gyökérből fakad, illetve ethikaivá nemesül. A filozofálás egyiküknél sem kenyérkérdés avagy érvényesülni törekvés, sem nem erőlködés és okvetetlen alkotni akarás, hanem magasabb lelki szükség és pedig oly irányban, mely mindkettőjüket akarva nem akarva az élet egy magasabb, nemesebb ethikai felfogásához vezet. Ez Böhmnél, a szubjektivistánál az életében és műveiben is megnyilvánuló zárkózott, igazi Herrenmoráljában, Paulernél, kinek első nagyobb műve ethikai volt, a tudománynak és a tudományos munkának legmagasabb morális felfogá-

sában és kezelésében nyilvánult meg. S ennek a felfogási módnak köszönhető, hogy e gondolkodók egyikénél sem találhatók meg azok a szélsőségek és filozofiai velleitások, melyek itt ott nagy írók műveiben és véleményeiben felütik fejüket. A materializmusban, atheizmusban, pragmatizmusban, pesszimizmusban s más ilyen vagy ezekkel ellentétes irányú világnézetben is oly gyakran feltűnő kilengéseknek egyiknél sincs semmi nyoma. Mindig tudósok és mindig magaslaton állanak.

(Befejezése a következő füzetben.)

Dr. Varga Béla.